

КУЛЬТУРНІ ТА ПРИРОДНІ ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ В СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

У статті на основі Конвенції 1972 року про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини проаналізовано роль ЮНЕСКО в збереженні культурних і природних пам'яток України.

Ключові слова: ЮНЕСКО, пам'ятки України, охорона культурної спадщини.

В статье на основе Конвенции 1972 года об охране культурного и природного наследия проанализировано роль ЮНЕСКО в охране культурных и природных объектов Украины.

Ключевые слова: : ЮНЕСКО, памятники Украины, охрана культурного наследия.

Analyzing the Convention for the Protection of World Cultural and Natural Heritage of 1972 the author studies the role UNESCO in the protection of Ukrainian cultural and natural objects.

Key words: UNESCO, instructions of Ukraini, cultural heritage protection.

ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури) була створена як одна із спеціалізованих установ ООН в 1946 році для забезпечення миру шляхом поширення культурних, наукових і освітніх зв'язків між країнами світу. Співробітництво будь-якої країни з даною організацією є надзвичайно важливим в сучасному житті, коли відбуваються локальні війни, збройні конфлікти, існує загроза з боку терористичних груп. Адже ЮНЕСКО має велике миротворче значення в нашому світі. Освіта, наука, культура і комунікація є засобами для досягнення цілі: укорінити ідею миру в свідомості людей [1].

Пропонована тема є досить актуальною, адже на території України є велика кількість культурних і природних пам'яток, які мають унікальну цінність. Багато з них потребують охорони. Матеріальна спадщина – це візитна картка кожної країни. З плином часу культурні пам'ятки потребують охорони, реставрації. Тому наша держава намагається співпрацювати з ЮНЕСКО в сфері збереження культурної і природної спадщини.

Діяльність України в ЮНЕСКО почалася в 1954 році. Отже, наша держава на рівні з іншими країнами світу могла приймати участь в міжнародному культурному житті. З 1991 році, коли Україна стала незалежною, почався новий період в розвитку відносин з ЮНЕСКО. Як зазначає історик О. Костенко, Україна увійшовши в світове співтовариство не бачить себе поза межами діяльності ЮНЕСКО [2].

На наш погляд, варто відзначити, що діяльність ЮНЕСКО у сфері культури базується на наступних документах: Конвенція 1954 р. про захист куль-

турних цінностей у випадку збройного конфлікту [3], Конвенція 1972 р. про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [4]; Конвенцію 2001р. про охорону підводної культурної спадщини [5], Конвенція про збереження нематеріальної культурної спадщини 2003 р. [6] тощо. Для дослідження нашої проблеми, доцільно розглянути Конвенцію 1972 р. про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Одразу слід навести слова колишнього генерального директора ЮНЕСКО Ф. Майора: «Ціль даної конвенції забезпечити колективний захист тієї культурної і природної спадщини у світі, яка становить визначний інтерес...» [7].

Отже, в 1972 році ЮНЕСКО була прийнята Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. В ній під визначенням «культурна спадщина» мається на увазі: «пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури і живопису, елементи або структури археологічного характеру, написи, печери і групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних побудов, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких являє видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні творіння людини і природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології» [8]. А «природна спадщина» являє собою: «природні пам'ятки, створені фізичними і біологічними утвореннями чи групами таких утворень, які мають видатну універсальну цінність з точки зору

естетики або науки;... природні пам'ятні місця або чітко окреслені природні зони, які мають видатну універсальну цінність з точки зору науки. збереження або природної краси» [9]. Також варто відзначити, що 8 червня 2000 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про охорону культурної спадщини». В цьому документі під терміном «культурна спадщина» зазначається: сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини [10].

Відповідно до цих визначень, а також критеріїв, за якими відбувається занесення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Україна представлена в даному Списку наступними пам'ятками: Софійський собор з прилеглими монастирськими будівлями, Києво-Печерська Лавра (рік внесення – 1990, культурні критерії – i, ii, iii, iv), історичний центр міста Львова (рік внесення – 1998, культурні критерії – ii, v), геодезична дуга Струве (рік внесення – 2005, культурні критерії – ii, iv, vi), букові праліси Карпат (рік внесення – 2007, природні критерії – ix), – резиденція буковинських та далматинських митрополитів (рік внесення – 2011, культурні критерії – ii, iii, iv) [11; 12].

На наш погляд, варто більш детально зупинитися на цих об'єктах. Софійський собор з прилеглими монастирськими спорудами є визначною пам'яткою часів Київської Русі. Універсальне значення цього об'єкту полягає в тому, що архітектура собору майже цілком збереглася з XI ст. На 1997 рік технічний стан цього архітектурного ансамблю викликав дуже велике занепокоєння. Він відчутно зазнав руйнівної дії часу, потерпав і від пошкоджень, які спричиняються впливом навколишнього середовища і техногенними чинниками [13]. Як бачимо, культурні пам'ятки потребують постійного нагляду та реставрації. Це і є одним з головних завдань кожної країни в сфері збереження культурної спадщини.

Києво-Печерська Лавра є невід'ємною складовою не лише національної спадщини України, а й всього людства. Адже це не тільки цінні архітектурні споруди, історико-культурні цінності, але й місце, куди постійно з'їжджаються паломники з багатьох країн, щоб побувати в православній святині, відвідати ближні і дальні печери, стародавні церкви та служити християнській вірі. Роль цієї пам'ятки в житті всього світу неможливо переоцінити.

Історичний центр міста Львова внесений в Список за ii і v критеріями. Він є видатним прикладом синтезу архітектурних і художніх традицій Східної Європи з такими ж традиціями Італії і Німеччини, а також відігравав роль торговельного центру, де перебувало багато етнічних меншин, культура і релігія яких вплинули на архітектуру міста.

Вартий уваги ще такий об'єкт, як Дуга Струве. Це – ланцюг опорних пунктів, які дозволили точно встановити форму і розмір нашої планети. Важливість внесення Дуги в Список полягає не тільки в тому, що вона розташована в десяти

країнах світу(Україні, Росії, Білорусії, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Латвії, Литви, Естонії і Молдові), але й тому, що до цього часу об'єктів в Списку, що відносяться до проблем геодезії і картографії не було. В Україні таких пунктів чотири. Як бачимо, це приклад міжнародного співробітництва багатьох країн в сфері збереження даної пам'ятки.

Єдиною природною пам'яткою, внесеної до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, є букові праліси Карпат. Відзначимо також, що букові ліси знаходяться на території двох країн – України і Словаччини. Вони являють собою складні екосистеми помірного кліматичного поясу. Тут збереглися умови, що дозволяють проводити найбільш повні дослідження екологічних структур і процесів росту європейського бука в різних середовищах.

В 2011 році в Список всесвітньої спадщини була включена ще одна культурна пам'ятка України – Резиденція буковинських та далматинських митрополитів, унікальний архітектурний шедевр нашої держави. Сьогодні на території об'єкта розташовується Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича.

Дані пам'ятки вже внесені в Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, але є ще так званий Попередній список об'єктів-кандидатів на включення, до якого зараз входять Андріївська та Кирилівська церкви, Астрономічні обсерваторії України, Історичний центр міста Чернігів, Історичний центр міста-порту Одеса, Руїни античного міста Херсонес, Культурний ландшафт та каньйон м. Кам'янець-Подільський, Археологічний комплекс «Кам'яна могила», Бахчисарайський палац кримських ханів, Комплекс об'єктів Судацької фортеці, Миколаївська обсерваторія, Національний біосферний заповідник «Асканія-Нова», Дендрологічний парк «Софіївка» (м. Умань), Канівський заповідник «Могила Тараса Шевченка» [14]. На наш погляд, список не може обмежуватися лише цими пам'ятками, бо на території нашої країни є багато інших цінних об'єктів, які мають унікальне значення та потребують охорони. Як зазначає дослідниця Т. Г. Каткова, в тексті Конвенції не вказано на кількісні обмеження [15].

У нормах Конвенції 1972 р. дуже вдало збалансовані повага до суверенітету держав та їх права на свою культурну спадщину і, з іншого боку, принцип спільної відповідальності людства за збереження всесвітньої спадщини [16].

Місія ЮНЕСКО щодо світової спадщини: заохочувати країни до підписання Конвенції 1972 року і сприяти охороні їхньої культурної та природної спадщини; спонукати країни-члени Конвенції подавати пропозиції про включення їхніх пам'яток до Списку всесвітньої спадщини; заохочувати країни-члени регулярно подавати доповіді про стан збереження пам'яток світової спадщини; подавати країнам-членам регулярно подавати доповіді про стан збереження пам'яток

світової спадщини; надавати експертну допомогу в разі виникнення очевидної загрози знищення пам'яток світової спадщини; сприяти популяризації культурної та природної спадщини; заохочувати міжнародну співпрацю в галузі збереження культурної та природної спадщини [17].

На нашу думку, варто також зупинитися на процедурі включення об'єктів в Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, яка має певні етапи. Одразу відзначимо важливу роль Комітету світової спадщини, який відповідає за виконання Конвенції 1972 року, ухвалює постанови про включення пам'яток до списку всесвітньої спадщини, вивчає доповіді про стан вже включених до списку пам'яток і, виявивши недоліки, вимагає від країн відповідних заходів щодо їх усунення, ухвалює постанови про виділення коштів із фонду на проведення нагальних реставраційних робіт. Заявку на включення номінанта до Списку всесвітньої спадщини повинна подавати сама країна, на території якої він міститься. Вона готує попередній список об'єктів культурної і природної спадщини, що розташовані на її території і мають видатну універсальну цінність, подає заявку для внесення в Список всесвітньої спадщини. Комітет розглядає заявку, на основі експертної оцінки консультативних органів: Міжнародної ради з питань охорони культурних пам'яток і об'єктів (ICOMOS) та Міжнародного союзу охорони природи (IUCN). Третій консультативний орган – міжнародний центр вивчення стану збереження та відновлення культурних пам'яток (ICCROM) подає експертну допомогу в реставрації пам'яток та організовує підготовчі курси.

Країни мають постійно звітувати про стан пам'яток та заходи щодо їхнього збереження. Такі доповіді не формальний звіт, вони можуть дати поштовх до розв'язання важливих проблем збереження спадщини. [18]. В разі невиконання країною своїх зобов'язань, записаних у Конвенції, постає загроза вилучення її пам'яток зі Списку всесвітньої спадщини. Зокрема, в Україні була загроза виключення Києво-Печерської Лаври зі Списку через невирішеність питання про зруйнування частини архітектурного комплексу – ворота і огороження на в'їзді в нижні печери. Взагалі, про загрозу uszkodження чи загибелі пам'ятки Комітет світової спадщини інформують окремі особи, неурядові організації, окремі групи населення [19]. Якщо ця інформація підтверджується, то об'єкт заноситься до Списку світової спадщини, що знаходиться під загрозою.

В Україні, як і в інших країнах СНД існує багато проблем щодо діяльності урядів в збереженні культурної спадщини. Зокрема, дослідник Ю. В. Опалько зазначає такі основні проблеми розвитку культури, на прикладі України: 1. Недостатнє бюджетне фінансування. 2. Нераціональний розподіл наявного бюджетного фінансування. 3. Брак системності та координації у діяльності органів державної влади зі збереження культурно-історичної спадщини. 4. Недостатній контроль за

виконанням чинних законів, правових актів та прийнятих рушень. 5. Необхідність удосконалення нормативно-правової бази. 6. Відсутність стимулів для залучення приватних коштів. 7. Неповне використання потенціалу співробітництва органів державної влади з недержавними організаціями. 8. Недостатня активність органів на рівні між державних відносин щодо реституції (повернення) культурних цінностей. 9. Низький рівень обізнаності з українськими пам'ятками у світі. 10. Безпрецедентне поширення «чорної археології» [20].

Варто відзначити, що не так давно існувала загроза внесення Софіївського собору з прилеглими монастирями та Києво-Печерської лаври в Список всесвітньої спадщини, що знаходяться під загрозою. Забудова, яка останнім часом проводиться біля цих культурних об'єктів в центрі Києва, може зруйнувати унікальний ландшафт пам'яток. Після перевірки об'єктів експерти ЮНЕСКО рекомендували Україні розширити буферну зону Софіївської площі до вулиці Хрещатик і Бессарабської площі, а також заборонили будівництво багатоповерхових будинків в центрі столиці і на схилах Дніпра, що є буферною зоною Києво-Печерської Лаври. Місія підкреслювала, що споруджені нові будівлі і перетворення в рамках буферних зон мають негативний вплив на автентичність та цілісність об'єкта всесвітнього значення. У цьому контексті зазначалося, що збереження автентичності об'єкта є не тільки однією з основних вимог до пам'яток, які претендують на включення до Списку ЮНЕСКО, а також і запорука продовження перебування об'єкта у Списку [21]. Невиконання даних положень загрожувало не просто занесенням Софіївського собору з прилеглими монастирями та Києво-Печерської лаври в Список всесвітньої спадщини, що знаходяться в небезпеці, а й виключенням цих пам'яток Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Все ж пам'яткам вдалося уникнути цього.

Звичайно, при необхідності ЮНЕСКО посилає експертів для вирішення проблем, може виділити певні кошти. Під час міжнародних кампаній за врятування визначних пам'яток консолідується зусилля провідних фахівців з різних країн світу, у разі, якщо країні, де провадиться кампанія, бракує коштів, ЮНЕСКО надає свої [22]. Але в першу чергу країна сама повинна піклуватися про збереження своїх пам'яток, а не перекладати цю відповідальність на інші організації. Співробітництво країн-членів з ЮНЕСКО має бути «магістраллю з двохстороннім рухом», інтенсивність якого визначається взаємними інтересами [23].

Отже, співробітництво ЮНЕСКО і України в сфері збереження культурної і природної спадщини має важливе значення для нашої держави, адже в Список всесвітньої спадщини внесено п'ять об'єктів. Україні вдалося уникнути включення Софії Київської з прилеглими монастирями і Києво-Печерської Лаври в Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою. Поступово вдоско-

налюється законодавча база України щодо збереження культурної спадщини. Відбувається внесення поправок до різних документів щодо охорони культурної спадщини. Та все ж проблеми залишаються: це і неналежне фінансування охорони культурних пам'яток, і небезпека виключення об'єктів через недостатню увагу з боку держави, і необхідність більш активного впровадження

основних положень конвенцій ЮНЕСКО в сфері збереження культурної і природної спадщини в національне законодавство. На наш погляд, подальша співпраця України і ЮНЕСКО в даній сфері при виконанні всіх положень і рекомендацій може зберегти не одну унікальну пам'ятку для майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Руководство Генеральной конференции. Устав. – 2002. – С. 7 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001255/125590r.pdf>.
2. Костенко О. Ю. Діяльність України в ЮНЕСКО (80-ті–поч. 90-х рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.03 / О. Ю. Костенко. – К., 1994. – С. 21.
3. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. – К., 2002. – С. 269–285.
4. Конвенція об охорані всесвітнього культурного і природного надбання [Електронний ресурс] // Сайт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/archive/convention-ru.pdf>.
5. Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text/>.
6. ЮНЕСКО. Генеральная конференция. Сессия (32; 2003; Париж). Акты Генеральной конференции: 32-я сессия: 29 сентября – 17 октября 2003 г., Париж. Т. 1: Резолюции. – VIII. – Париж : ЮНЕСКО, 2004. – 214 с.
7. Mayor F. Memory of the future / F. Mayor. – Paris : UNESCO, 1995. – P. 93.
8. Конвенція об охорані всесвітнього культурного і природного надбання [Електронний ресурс] // Сайт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/archive/convention-ru.pdf>.
9. Там само.
10. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. – К., 2002. – С. 17.
11. The Criteria for selection [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/en/criteria/>.
12. World heritage list [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/en/list>.
13. Звернення національної комісії України до світової громадськості з приводу збереження архітектурного ансамблю собору святої Софії у м. Києві // Бюлетень Національної комісії України в справах ЮНЕСКО. – 1997. – Вип. 3. – С. 7.
14. Попередній список українських об'єктів-кандидатів (Tentative List) на включення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії України в справах ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/unesco/22382.htm>.
15. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти / Т. Г. Каткова. – Харків, 2007. – С. 101.
16. Максимов В. В. Правова охорона культурних цінностей у конвенціях ЮНЕСКО : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1997. – С. 10.
17. Що таке світова спадщина // Кур'єр ЮНЕСКО. – К., 1997. – № 11. – С. 31.
18. Дем'янюк О. Збереження пам'яток України – турбота міжнародної спільноти / О. Дем'янюк // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1997. – № 11. – С. 34.
19. Що таке світова спадщина // Кур'єр ЮНЕСКО. – К., 1997. – № 11. – С. 32.
20. Опалько Ю. В. збереження культурної спадщини в сучасній Україні: проблеми та перспективи / Ю. В. Опалько // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 84–86.
21. Витяг з виконавчого підсумку моніторингової місії Центру всесвітньої спадщини (ЦВС) ЮНЕСКО та Міжнародної ради з питань пам'яток та визначних місць (ІКОМОС) та перелік рекомендацій підготовлені за результатом візиту в Україну 2-7 березня 2009 року. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії України в справах ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/unesco/23460.htm>.
22. Акуленко В. Міжнародне право охорони культурної спадщини / В. Акуленко, О. Мельничук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – № 2. – С. 144.
23. Дем'янюк О. П. Гуманітарними засобами. ЮНЕСКО – магістраль з двостороннім рухом // Політика і час. – 2001. – № 11. – С. 75.

Рецензенти: д.і.н., проф. О. П. Тригуб, д.політ.н., проф. О. В. Шевчук

© Пількевич Вікторія Олександрівна, 2011

Стаття надійшла до редколегії 2 листопада 2011 р.